

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

ПРОГРАМА

по История на Българското възраждане

ОКС: бакалавър

Специалност: „История“

Форма на обучение: редовна

Хорариум: 45+30 часа

Вид дисциплина: задължителна

Лектор: проф. д-р Пламен Митев

Упражнения: ас. Ваня Рачева (изисквания за текущ контрол и семестриална заверка)

Фактори на Българското възраждане:

- общо политическо и икономическо състояние на Османската империя през XVIII и в началото на XIX в.;
- същност и последици от процесите на децентрализация в българските земи от 70-те г. на XVIII в. до началото на 20-те г. на XIX в.; аяни и кърджалии;
- начало, същност и фактори в Източния въпрос; засилване на руското влияние на Балканите в последната четвърт на XVIII в.: Кючук-Кайнарджийски мир (1774);
- политическо, стопанско и културно проникване на големите европейски държави в българските земи.

Духовни промени през периода на Ранното българско Възраждане

- духовна пробуда през XVIII в.: същност и разпространение на килийното училище; навлизане на светски елементи в религиозното обучение;
- книжовни центрове и ръкописна продукция – основни тенденции и автори;
- от средновековната книжовна анонимност към осъзната общностна активност: Партений Павлович, Христофор Жефарович, поп Пунчо, Паисий Хилендарски, Софроний Врачански и др.;
- историческото познание като белег за нови обществени тенденции и национално самоосъзнаване: Анонимна зографска история, „История славяноболгарская”, Историята на йеросхимонах Спиридон Габровски и др.;

Стопанската модернизация по българските земи. Нови социални групи

- разширяване на търговските контакти и пазарна активност на българите: османските поданици и режима на капитулациите; инвазия на френски, австрийски, английски, руски и др. чужди капитали и стоки в българските земи през XVIII и до края на 20-те г. на XIX в.; характеристика на панаирната търговия;
- промени в организацията и функциите на еснафите; засилване на обществените им функции и роля в местното самоуправление; градската чаршия;
- промени в режима на земевладение;

- българите и Танзимата: социално-икономическите и военните реформи до 1876 г. и тяхното отражение върху стопанската им активност;
- манифактуристи и фабриканти: отрасли, държавни стимули и обективни пречки;
- разширяване и специализация на вътрешния български пазар и обвързаността му с османския и общоевропейски пазари;
- социална характеристика на възрожденското общество: традиционни и нови групи и прослойки (земяделци, занаятчии, търговци, манифактуристи, духовенство и интелигенция, маргинални групи и др.);
- демографски промени в българските земи; икономическа и социална характеристика на българските колонии във Влашко, Молдова, Украйна и Южна Русия;
- стопанска и социална характеристика на цариградските българи;

Политическа активност на българите до началото на Източната криза

- българите и руско-турската война от 1806–1812 г.: дипломатическа мисия на Иван Замбин и Атанас Некович; политическа активност на кръга около Софроний Врачански; „Българска земска войска“; войната и първото масово българско изселване, последици;
- българите и бунтовете на съседите: политическа активност по време на двете сръбски въстания (1804–1813, 1815) и по време на Гръцката завера (1821);
- българите и руско-турската война от 1828–1829 г.: дипломатическа активност; военно участие; Одринският мир (1829) и българите: второ масово организирано българско изселване и вътрешни миграции; промяна в политиката на Високата порта към българите; икономически, социални, политически и демографски последици;
- бунтове и завери от 30-те г. на XIX в. до 1850 г.: Велчова завера (1835), Браилски бунтове (1841–1843), селски въстания в западните български земи;
- българите и Кримската война (1853–1856): политически проекти на Георги Раковски; формиране и активност на първите политически емигрантски организации (Епитропия и Одеско българско настоятелство); военно участие; икономически последици от войната върху Османската империя и върху българските земи; Хатихумаюнът и Парижкият мир – социално-духовни отражения;
- политически проекти и изяви на българите през 60-те години на XIX в.: Добродетелна дружина, Одеско българско настоятелство, Георги Раковски, Таен централен български комитет;
- организираното освободително движение и неговите лидери от първата половина на 70-те години на XIX в.: възгледи и дейност на Любен Каравелов и на Васил Левски; създаване, структура и изяви на Българския революционен централен комитет, изграждане на вътрешната комитетска мрежа; последици от Арабаконашкия обир и от съдебния процес срещу Левски върху комитетската организация; кризата в освободителното движение;
- Великите сили, Портата, балканските държави и българското освободително движение.

Новобългарската просвета

- създаване и степени на модерното светско училище в българските земи и в емигрантските центрове: елинобългарски, взаимни, класни, гимназии и първи професионални/специализирани средни училища; идеята за университет; модели на обучение, трудности;
- идеите на Петър Берон за модерно българско училище; характеристика на девическото обучение; демократичност и достъпност на светското образование: финансова издръжка, трудности и предимства без централизирано държавно ръководство и контрол;
- ролята на училищните настоятелства, ученическите дружества и читалищата за масовизирането на началната грамотност като условие за модернизация на обществото и

формиране на българската нация; засилване степента на самоорганизация на българското общество;

- учебна литература, учители и образователни центрове: модели, финансиране, примери;
- обучение на българи в чужбина и в училища в Османската империя, организирани от други държави: профил на обучение, професионална реализация, примери;
- просветните реформи в Османската империя от средата на 40-те г. на XIX в.; проектът на Мидхат паша от средата на 60-те г. на века за сливане на българските и турските училища и причини за провалянето му.

Църковно движение и създаване на Българската екзархия

- статут и правомощия на православната църква в Османската империя; Охридска архиепископия; духовни, съдебни и стопански функции на църквата; манастирската мрежа в българските земи;
- икономически, политически и духовни предпоставки за българо-гръцката църковна „разпра“; начало на конфликта: Врачанските събития от 20-те г. на XIX в. като модел за регионални и личностни конфликти;
- Гюлханският хатишериф (1839) и начало на организирани действия: Търновските събития от началото на 40-те г. на XIX в.;
- преместване центъра на църковното движение в Цариград; лидери, програмни искания и постижения: Неофит Базвели и Иларион Макариополски и техните меморандуми (1844–1845 г.); ролята на полския фактор и на цариградските българи; позиции на Русия и Франция по българо-гръцкия църковен конфликт; реакции на Вселенската патриаршия и Високата порта; ферманът от 1849 г. за български храм в Цариград и изграждане на българската община към него;
- Хатихумаюнът (1856) и новите програмни искания; масовизиране на движението; църковният събор от 1857–1859 г. и българският въпрос; Великденската акция от 3 април 1860 г.: същност и последици;
- Танзиматските реформи от 60-те години на XIX в., църковните общини и самоуправлението на българите до Освобождението; политически групировки и лидери в църковното движение; цели и последици от униатското движение (1859–1861); промяна в политиката на Русия и на Цариградската патриаршия по българския църковен въпрос; чужди пропаганди сред българите: католическа, протестантска, гръцка и сръбска;
- институционализиране на Българската екзархия: ферманът от 1870 г. и църковно-народният събор от 1870–1871 г.; изработване и приемане Устав на Екзархията и избор на първи български екзарх: Антим I; диоцез на българската църква и първи допитвания до епархиите в македонските области; схизмата от 1872 г.: последици;
- Българската екзархия в помощ на светското българско училище: учителски събори, откриване на семинарии; Екзархията по време на Източната криза (1875–1878).

Новобългарска култура

- традиция и модерност в българската възрожденска култура; народно творчество; формиране на светски интелектуални кръгове и центрове; културни средища на българската емиграция;
- светска книжнина; литература: жанрове и творци; създаване на българския книжовен език; представители на различни науки и техни постижения; театър, читалищна дейност и библиотеки;
- периодичен печат: издания, редактори, центрове, финансиране, функции за политическото и културното съзряване на българите;
- изобразително изкуство, художествени занаяти и архитектура: културни влияния, заемки и традиция.

Всекидневният живот по българските земи през Възраждането

- животът в българското селото: патриархални традиции и обичаи, народен календар и празници; болести и епидемии; религия и суеверие; урбанизираните села;
- градският живот и неговите предизвикателства: „свои“ и „чужди“, бедни и богати; лукс и мода; изкушенията и „криворазбраната цивилизация“;
- предимствата на свободното придвижване: поклонници и пътешественици; техническите нововъведения и отражението им върху бита;
- институции на модерността: църковното и училищното настоятелство, читалището, общината, градските йерархии, театърът;
- етнически, религиозни и общностни малцинства сред българите и съвместното им съжителство: образът на „другия“; българите като малцинство: ежедневието на българските колонисти в Русия и в Румъния.

Българите и Източната криза от 1875-1878 г.

- началото на Източната криза (въстание в Херцеговина и Босна от 1875 г.) и българите: създаване и дейност на Български революционен комитет (1875): Христо Ботев начело на революционното движение; опит за въстание;
- Априлското въстание (1876): Гюргевските апостоли и техните стратегически и тактически планове; подготовка на въстанието: успехи и трудности при реализирането на първоначалния замисъл; апостоли и местни дейци, организационни и финансови проблеми, решения на събранието в Оборище; обявяване и ход на въстанието по окръзи; четата на Христо Ботев и международен отзвук;
- задълбочаването на кризата: български доброволци в сръбско-турската война (1876); политическа активност на българския елит по време и след Априлското въстание в защита на националната кауза: дипломатическа мисия на Марко Балабанов и Драган Цанков, дейност на емиграцията (Българско човеколюбиво настоятелство, Българско централно благотворително общество) и на Българската екзархия; Цариградска посланическа конференция и нейните решения по българския политически въпрос;
- Руско-турската освободителна война от 1877–1878 г.: дипломатическа и военна подготовка на Русия за войната (тайни и явни споразумения с някои от Великите сили, създаване на Българското опълчение и на Гражданската канцелария на княз Владимир Черкаски); обявяване и ход на войната (бойни действия през двете кампании и участие на българите в тях); Санстефанският прелиминарен договор;
- Берлинският конгрес и Берлинският мирен договор: клаузи и последици за българите.

Същност, граници и периодизация на Българското възраждане. Извори и историография

- история и съдържание на понятието „Българско възраждане“; българската модерност между Ренесанса, Просвещението, романтизма, национализма и реализма;
- граници и вътрешна периодизация на Възраждането; обвързаност с промените в Османската империя и с фазите на Източния въпрос;
- извори за периода: класификация, значимост; основни издания и архиви;
- българската историография за Възраждането: школи, методика, постижения и слабости (до 1878 г.; до 1944 г.; до 1989 г. и съвременна българска историография).

Литература

I. Извори, учебници и справочна литература.

Боршуков, Г. История на българската журналистика. 1844–1877. 1878–1885. 3-то изд. С., Изд. Парадокс, УИ „Св. Кл. Охридски“, 2003

Българската възрожденска интелигенция. (Учители, свещеници, монаси, висши духовници, художници, лекари, аптекари, писатели, издатели, книжари, търговци, военни...). Енциклопедия. Състав. Н. Генчев, Кр. Даскалова. С., ДИ „Д-р Петър Берон“, 1988

История на България. Т. 5 Българско възраждане XVIII – средата на XIX в. Отг. ред. Н. Тодоров. С., Изд. на БАН, 1985

История на България. Т. 6 Българско възраждане 1856–1878 г. Отг. ред. Кр. Шарова. С., Изд. на БАН, 1988

История на българите. Т. II. Късно средновековие и Възраждане. С., Труд, 2003

Кой кой е сред българите XV–XIX в. 501 имена от епохата на османското владичество. Координ. и ред. Ил. Тодев. С., ИК Анубис, 2000

История на Османската империя. Под ред. на Р. Мантран. С., Рива, 1999

Митев, Пл. Българското възраждане. Лекционен курс. С., Лик, 1999; С., Стандарт, 2012

Христоматия по история на България (XV – 20-те години на XIX в.). Т. 3. Съст. Н. Генчев, Д. Цанев. С., 1982

Христоматия по история на България. Българското възраждане – втората и третата четвърт на XIX в. Съст. Д. Цанев, Пл. Митев. С., 1996

II. Изследвания

Бонева, В. Българското църковнонационално движение 1856–1870. (б.м.), Изд. „За буквите – О писменах“, 2010

Балканските измерения на фамилията Мустакови. Сб. с материали от международна научна конференция Габрово, 18–19 септември 2007 г. Съст. Пл. Митев, В. Рачева. С., УИ „Св. Кл. Охридски“, 2008

Бурмов, А. Христо Ботев и неговата чета. С., Наука и изкуство, 1974

Българско Възраждане. Идеи – Личности – Събития. Годишник на Общобългарски комитет и фондация „Васил Левски“: Т. 2, 1999, 5–188, 242–260; Т. 4, 2002, 9–52 и др., 287–349; Т. 8, 2006, 93–121 и др., 377–400; Т. 10, 2008, 22–176, 235–244 и др.; Т. 11, 2009, 131–190, 237–274 и др.; Т. 13, 2011, 77–134 и др.

Гаврилова, Р. Колелото на живота. Всекидневието на българския възрожденски град. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 1999

Гандев, Хр. Проблеми на българското Възраждане. С., Изд. на БАН, 1976

Генчев, Н. Българо-руски културни общувания през Възраждането. С., Лик, 2002

Генчев, Н. Българска възрожденска интелигенция. С., УИ „Св. Кл. Охридски“, 1991

Генчев, Н. Васил Левски. С., ВИ, 1987

Генчев, Н. Научни трудове. Т. I (1961–1972). Съст. М. Куюмджиева. С., Гутенберг, 2003; Т. II (1973–2001). Съст. М. Куюмджиева. С., Гутенберг, 2003

Градева, Р. Война и мир по Долния Дунав: Видин в края на XVII и началото на XVIII век. – В: Балканите между мира и войната. Сб. научни изследвания. Съст. С. Елджеров. С., Иврай, 2002

Димитров, А. Училището, прогресът и националната революция. Българското училище през Възраждането. С., Изд. на БАН, 1987

Димитров, Стр. Султан Махмуд II и краят на еничарите. С., „Седем дни“ АД, 1993

Дойнов, Ст. Българите и руско-турските войни 1774–1856. С., ДИ Народна просвета, 1987

Дойнов, Ст. Българите в Украйна и Молдова през Възраждането (1751–1878). С., АИ „М. Дринов“, 2005

Жечев, Н. Букурещ – културно средище на българите през Възраждането. С., Изд. на БАН, 1991

Изследвания в чест на проф. Веселин Трайков. Съст. П. Бойчева. – Studia Balcaniaca № 24. С., АИ „Проф. М. Дринов“, 2003, 53–98, 169–211, 328–382

Изследвания в чест на чл.-кор. проф. Страшимир Димитров. Т. 2. Отг. ред. В. Тодоров. – Studia Balcanica 23. С., АИ „Проф. М. Дринов“, 2001, 481–530

Косев, Д. Русия, Франция и българското освободително движение 1860–1869. С., Изд. на БАН, 1978

Косев, К. Бисмарк, Източният въпрос и българското Освобождение. С., Изд. на БАН, 1978

Косев, К., Н. Жечев, Д. Дойнов. История на Априлското въстание 1876. 2-ро изд. С., Изд. на БАН, 1996 или др. изд.

Маркова, З. Българското църковнонационално движение до Кримската война. С., Изд. на БАН, 1976

Маркова, З. Българската екзархия 1870–1879. С., Изд. на БАН, 1989

Митев, Пл. Българският революционен комитет 1875. С., Лик, 1998

Митев, Пл. Недопрочетени страници от политическото ни Възраждане. Б.м., Стандарт, 2012

„Млади“ и „стари“ в Българското възрождане. Научен форум „Пловдивски приноси – 2006“. Годишник на РИМ – Пловдив. Кн. IV. Пловдив, Вион, 2006

Първева, Ст. Земята и хората през XVII – първите десетилетия на XVIII век. Овладяване и организация на аграрното и социалното пространство в Централните и Южните Балкани под османска власт. С., АИ „Проф. М. Дринов“, 2011

Рачева, В. Руската преселническа политика, българите и Одринският мир от 2 септември 1829 г. – ГСУ ИФ, т. 100, С., 2012, 175–239

Сб. Българското възрождане и Русия. Отг. ред. Д. Косев. С., Наука и изкуство, 1981

Сб. в чест на проф. дин Стефан Дойнов. – Известия на Института за исторически изследвания, т. XXXI. С., АИ „Проф. М. Дринов“, 2014

Сб. Паисий Хилендарски и неговата епоха. С., Изд. на БАН, 1962

Сб. Създаване и развитие на модерни институции в българското възрожденско общество. Научен ред. Пл. Митев. С., ИФ–94, 1996

Сб. Дарителство и взаимопомощ в българското общество (XVI – началото на XX в.). Научен ред. Пл. Митев. Поред. Исторически студии, № 5. С., ИФ-94, 2003

Смоховска-Петрова, В. Национално своеобразие на литературата на Българското възрождане. С., Изд. център „Б. Пенев“, 2003

Софроний Врачански. Сб. изследвания. Под ред. на Д. Караджова, Ст. Таринска. С., АИ „Проф. М. Дринов“, 2004

Софроний Врачански – книжовник и политик от Новото време. Сб. изследвания от Международна конференция. Съст. Пл. Митев, В. Рачева. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2013

Страшимиров, Д. История на Априлското въстание. 2-ро фототип. издание. С., АИ „Проф. М. Дринов“, 1996

Тодорова, М. Балканското семейство. Историческа демография на българското общество през османския период. С., Amicitia, 2002

Тодорова, М. България, Балканите, светът: идеи, процеси, събития. С., Просвета, 2010

Христов, Хр. Аграрният въпрос в българската национална революция. С., Изд. на БАН, 1976

Христов, Хр. Освобождението на България и политиката на западните държави. 1876–1878. С., Изд. на БАН, 1968

Цанев, Д. Българската историческа книжнина през Възраждането (XVIII – първата половина на XIX в.), С., УИ „Св. Кл. Охридски“, 1989

Шарова, Кр. Любен Каравелов и българското освободително движение. 1860–1867. С., Изд. на БАН, 1970

Шарова, Кр. БРЦК и процесът след Арабаконашкото нападение 1872–1873. С., ИК Гутенберг, 2007

Юбилейно издание по случай 80 години от рождението на проф. Крумка Шарова. Отг. ред. О. Маждракова-Чавдарова. – ИПр, 2004, № 5–6, 2004

Юбилейно издание по случай 75 години от рождението на проф. Николай Жечев. Отг. ред. Ст. Дойнов. – ИПр, 2007, № 3–4, 2007

Янева, Св. Българи – откупвачи на данъци във фискалната система на Османската империя. Към историята на българския делови и социален елит през XIX в. С., НБУ, 2011

Указания за разработване на самостоятелна писмена работа „критичен анализ на публикуван писмен източник“

За успешно покриване на критериите за семестриална заверка по предмета *История на Българското възрождение* всеки от студентите в специалност *История* трябва да посети **поне 6 от упражненията** и да представи до **последната седмица преди Коледната ваканция самостоятелна писмена работа**. Писмената задача е освен условие за заверка на семестъра, едновременно и изпитен билет № 2 за тези, които бъдат допуснати чрез заверката до явяване на устен изпит. Самостоятелната писмена работа трябва да е озаглавена **Критичен анализ на публикуван писмен източник**, след което всеки студент изписва дословно библиографските данни на конкретния сборник с документ/и, който е зададен от асистента.

След като писмените работи бъдат проверени, преди края на семестъра, се получава писмена рецензия и работите се коментират в час. Това се прави с цел студентът да има възможност да доразвие/преработи темата си при необходимост, за да е по-добре подготвен за самия изпит (но не се налага да я предава и пренаписва повторно). Писмените работи се връщат след взет изпит.

Технически изисквания:

- Структурата на изложение и местата на отделните въпроси, на които трябва да се отдели внимание, се определят от студента. Редно е да има кратък увод, изложение (в което могат да бъдат обособени отделни части с подзаглавия), както и заключение.
- Писмените работи трябва да са напечатани и да **не са повече от 6 стандартни страници**, вкл. и библиографията. Краткото изложение е също част от уменията, чието постигане се цели с писмената задача.
- Библиографията/Използваната литература, която се чете и цитира в процеса на самостоятелната работа, задължително трябва да е оформена по утвърдените за това академични правила (най-разпространен вариант е подреждане на авторите по азбучен ред по фамилия, като след това се изписват пълни библиографски данни на текста, независимо дали това е статия или монография). Правилата се коментират в час при раздаване на темите. За тази писмена задача не е задължително да се цитират източниците в бележки под линия, но е допустимо.

- Възможни са и различни приложения, които не влизат в указания брой страници за писмената работа; те *не са задължителни*.

Научни изисквания:

- Писмената работа може да съдържа **кратка информация** за историческата ситуация и историческия контекст (събития, процеси, биографии – в зависимост от съдържанието на изданието), в който са създадени определените публикувани документи. Това означава, че **освен конкретното издание с документи**, е необходимо **да се потърсят и намерят и други академични източници** по темата. Те се изписват заедно със заглавието на тома накрая като библиография. Тази въвеждаща, допълнителна информация може да е разпръсната в цялото изложение, или да е мотивирано обособена в началото.

- В същинската част на критичния анализ специално внимание трябва да се отдели на **„историята“ на документите – място на създаване, авторство, датирание, характер, език, на който са написани и език, на който са публикувани, грамотност на автора им и др. „външни“, „видими“ при пръв прочит белези**. Важно е да се отбележи по възможност кога са открити и в кой архив се съхраняват към днешна дата. Изрично трябва да се обърне внимание на **правилата на разчитане и публикуване** (т.нар. археографско описание на публикацията на документите). При академичните издания това е коректно указано в уводната част на изданието, която може да се използва.

- Трябва да се отдели място и за **„историята“ и вида на конкретната публикация/издание**, която/което се анализира: – кога за първи път въпросните документи са били обнародвани, т.е., имат ли други издания; ако да, те на какво ниво са – академично, любителско и т.н. Дали са публикувани изцяло или с намеса на съставителите (ако има такава, от какво се определя тя и дали е указана в публикацията) и т.н.

- **Не на последно място по значение** при критическия анализ е **оценката на автора на темата, т.е. – студента**, за съдържанието на документите за **тяхната достоверност, субективност /обективност, фактологична коректност, източници на информация на автора на документите и др.** Това е основна част от уменията на историка, за да може да интерпретира коректно и съпоставя различните източници на информация, с които борави при изследване на определен въпрос.

- Когато документите са повече от един и позволяват, може да се обогати анализа като те се обработят статистически по външни белези (напр. брой анонимни писма, брой датирани/недатирани и т.н.).

- Като допълнителна задача, **но не задължителна**, може да се направи опит да се проследите частично дали и как документите, които интерпретирате, са използвани в историческата литература: основни публикации, изградени върху част или върху цялата информация, съдържаща се в анализираното издание. Това е задача с повишена трудност и тя изисква повече време и задълбочен интерес към предмета.

Задачата, макар и концентрирана върху едно издание, не е лесна. Тя изисква сериозно отношение и **достатъчно време**, за да бъде успешно реализирана, особено след като е един от двата изпитни билета.

В процеса на работа на всеки един етап може да се търси помощ, съдействие и консултация от ас. Ваня Рачева (vaniaracheva@abv.bg), както и от проф. д-р Пламен Митев (plamd@abv.bg).